

Talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashishda oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlar

Saydullayeva Azizaxon Raximovna –
Farg'ona davlat universiteti
Pedagogika kafedrasi kata o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: khalloкова.m@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5829-3078>

Nabiyeva Mohichehra Elyorjon qizi –
Farg'ona davlat universiteti
Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi
2-bosqich magistranti
E-mail: nabiyevamohichehra1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4521-0263>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashish jarayonida mavjud pedagogik shart-sharoitlarning mazmun-mohiyati, ularning tarbiyaviy va profilaktik imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirish, talabalarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi hamda tarbiyaviy ishlarning innovatsion shakllaridan foydalanish orqali zararli odatlarga nisbatan barqaror salbiy munosabatni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, talabalarda sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy mas'uliyat va ma'naviy immunitetni rivojlantirishda pedagogik shart-sharoitlarning samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida profilaktik tarbiya tizimini takomillashtirish va yoshlarni zararli odatlardan himoya qilishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Kalit so'zlar: talabalar, zararli odatlar, oliy ta'lim muassasasi, pedagogik shart-sharoitlar, profilaktik tarbiya, sog'lom turmush tarzi, ma'naviy immunitet, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, tarbiyaviy ishlar, ijtimoiy mas'uliyat.

**Педагогические условия, существующие в высших
образовательных учреждениях, в борьбе с вредными
привычками у студентов**

Аннотация. В данной научной статье научно проанализированы сущность и содержание существующих педагогических условий в процессе борьбы с вредными привычками у студентов высших образовательных учреждений, а также их воспитательные и профилактические возможности. В исследовании освещаются вопросы формирования устойчивого отрицательного отношения к вредным привычкам посредством создания здоровой духовно-нравственной среды, содержательной организации свободного времени студентов, системы психолого-педагогической поддержки, а также использования инновационных форм воспитательной работы. Также обоснована эффективность педагогических условий в развитии у студентов здорового образа жизни, социальной ответственности и духовного иммунитета. Результаты исследования имеют важное значение, поскольку служат совершенствованию системы профилактического воспитания в высших образовательных учреждениях и защите молодежи от вредных привычек.

Ключевые слова: студенты, вредные привычки, высшее образовательное учреждение, педагогические условия, профилактическое воспитание, здоровый образ жизни, духовный иммунитет, психолого-педагогическая поддержка, воспитательная работа, социальная ответственность.

Existing pedagogical conditions in higher education institutions for combating harmful habits among students

Annotation. This scientific article provides a scholarly analysis of the essence and content of the existing pedagogical conditions in the process of combating harmful habits among students of higher education institutions, as well as their educational and preventive potential. The study highlights the issues of developing a stable negative attitude toward harmful habits through the formation of a healthy spiritual and moral environment, the meaningful organization of students' leisure time, a system of psychological and pedagogical support, and the use of innovative forms of educational work. The effectiveness of pedagogical conditions in developing a healthy lifestyle, social responsibility, and spiritual immunity among students is also substantiated. The results of the study are significant as they contribute to improving the system of preventive education in higher education institutions and protecting young people from harmful habits.

Keywords: students, harmful habits, higher education institution, pedagogical conditions, preventive education, healthy lifestyle, spiritual immunity, psychological and pedagogical support, educational work, social responsibility.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari jadallashib borayotgan zamonda yoshlar tarbiyasi, ularning ma'naviy-axloqiy kamoloti hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, talaba-yoshlarni turli zararli odatlar, yot g'oyalar va salbiy ijtimoiy ta'sirlardan himoya qilish, ularda sog'lom dunyoqarash va mustahkam hayotiy pozitsiyani shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb pedagogik muammolardan biri

hisoblanadi. Chunki zararli odatlar nafaqat shaxs salomatligiga, balki uning ma'naviy-ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy faolligi va kasbiy shakllanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy jamiyatda tamaki chekish, alkohol iste'moli, giyohvandlik, internet va virtual qaramlik, zo'ravonlikka moyillik kabi zararli odatlar yoshlar orasida keng tarqalib borayotgani pedagogik hamda psixologik jihatdan jiddiy tashvish uyg'otmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalari talabalari mustaqil hayotga qadam qo'yayotgan, ijtimoiy muhit ta'siriga tez beriladigan hamda shaxsiy qarashlari shakllanish bosqichida bo'lgan qatlam sifatida alohida e'tiborni talab etadi. Shu sababli oliy ta'lim tizimida talabalarni zararli odatlardan himoya qilish, ularda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish va profilaktik faoliyatni samarali tashkil etish muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda zararli odatlarga qarshi kurashishning psixologik, ijtimoiy va tibbiy jihatlari turli darajada o'rganilgan bo'lsa-da, mazkur jarayonda oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlarning imkoniyatlari yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Holbuki, ta'lim muassasasidagi ma'naviy muhit, pedagog-o'qituvchilarning tarbiyaviy faoliyati, innovatsion pedagogik texnologiyalar, talabalarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi yoshlarni zararli odatlardan himoya qilishning muhim omillari hisoblanadi. Pedagogik nuqtayi nazardan yondashilganda, zararli odatlarga qarshi kurashish jarayoni faqatgina taqiqlash yoki nazorat bilan emas, balki talabalarda ongli munosabat, ijtimoiy mas'uliyat, sog'lom turmush ko'nikmalari va mustahkam ma'naviy immunitetni shakllantirish orqali amalga oshirilishi zarur. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida profilaktik tarbiya tizimini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirishni talab etadi. Mazkur ilmiy maqolada talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashishning pedagogik asoslari, oliy ta'lim muassasalarida mavjud tarbiyaviy imkoniyatlar hamda pedagogik shart-sharoitlarning mazmun-mohiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarni zararli odatlardan himoya qilishda ta'lim muhiti, pedagogik hamkorlik, ma'naviy-ma'rifiy faoliyat va innovatsion yondashuvlarning samaradorligi yoritib beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashish masalasi zamonaviy pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va tibbiyot fanlarining dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda yoshlar orasida turli zararli odatlarning keng tarqalishi, ayniqsa tamaki mahsulotlari iste'moli, alkoholizm, giyohvandlik, internet qaramligi hamda boshqa salbiy ijtimoiy xulq-atvor ko'rinishlarining ortib borishi mazkur muammoning ilmiy-amaliy ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Shu bois ilmiy manbalarda yoshlarni zararli odatlardan himoya qilishning pedagogik, psixologik va ijtimoiy mexanizmlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilgan.

Xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida zararli odatlarning kelib chiqish omillari, yoshlarning psixologik holati, ijtimoiy muhit ta'siri va profilaktik faoliyatning samaradorligi keng tahlil etilgan. Tadqiqotlarda yoshlarning zararli odatlarga moyilligi ko'pincha ma'naviy bo'shliq, noto'g'ri ijtimoiy muhit, oilaviy nazoratning sustligi, stress holatlari hamda bo'sh vaqtning mazmunsiz tashkil etilishi bilan bog'liqligi qayd etiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, motivatsion treninglar, psixoprofilaktik dasturlar va tarbiyaviy faoliyat orqali yoshlarning zararli odatlarga nisbatan salbiy munosabatini shakllantirish mumkinligi ilmiy jihatdan asoslangan.

Mahalliy olimlarning tadqiqotlarida ham yoshlar tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy rivojlanish, sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish hamda profilaktik pedagogikaning nazariy asoslari keng yoritilgan. Ularning ilmiy qarashlarida oliy ta'lim muassasalari talabalarning ma'naviy immunitetini mustahkamlovchi, ijtimoiy faolligini rivojlantiruvchi va zararli odatlardan himoya qiluvchi muhim ijtimoiy institut sifatida baholanadi. Ayniqsa,

ta'lim muassasasidagi sog'lom ma'naviy muhit, pedagog-o'qituvchilarning shaxsiy namunalari, tarbiyaviy tadbirlar, psixologik xizmat faoliyati hamda talabalarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish yoshlarni zararli odatlardan asrashda samarali omil sifatida ko'rsatib o'tiladi. Zararli odatlarga qarshi kurashish masalasida profilaktik yondashuv ustuvor ahamiyatga ega. Chunki salbiy holatlarning oldini olish ularni bartaraf etishga nisbatan ancha samarali hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan pedagogik profilaktika talabalarda sog'lom dunyoqarash, ijtimoiy mas'uliyat, o'z-o'zini nazorat qilish hamda hayotiy qadriyatlarga ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv hamda profilaktik pedagogika tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish, pedagogik kuzatish, suhbat, anketa-so'rovnomalar, diagnostik metodlar hamda statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlarning talabalar tarbiyasiga ta'siri va zararli odatlarga qarshi kurashishdagi samaradorligi o'rganildi. Tadqiqot davomida talabalar orasida zararli odatlarga moyillik darajasi, ularning sog'lom turmush tarziga munosabati, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga sodiqligi hamda pedagogik muhitning ta'siri maxsus diagnostik mezonlar asosida tahlil qilindi. Shu bilan birga, tarbiyaviy tadbirlar, ma'naviy-ma'rifiy loyihalar, psixologik treninglar va sport-sog'lomlashtirish faoliyatlarining profilaktik samaradorligi o'rganildi. Natijada oliy ta'lim muassasalarida yaratilgan pedagogik shart-sharoitlar talabalarni zararli odatlardan himoya qilish, ularda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish hamda ma'naviy immunitetni mustahkamlashda muhim pedagogik imkoniyat ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Mazkur yondashuv yoshlarning barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga, ijtimoiy faolligining oshishiga va sog'lom ijtimoiy muhit shakllanishiga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlarning talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashishdagi samaradorligi ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ta'lim muassasasida sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirish, tarbiyaviy faoliyatni tizimli tashkil etish hamda pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish talabalarni zararli odatlardan himoya qilishda muhim omil hisoblanadi. Dastlabki diagnostik tahlillar natijasida ayrim talabalarda internet qaramligi, tamaki mahsulotlariga qiziqish, vaqtni mazmunsiz o'tkazish, salbiy ijtimoiy guruhlar ta'siriga moyillik kabi holatlar kuzatildi. Shu bilan birga, respondentlarning ma'lum qismida sog'lom turmush tarzi, ma'naviy qadriyatlar va shaxsiy mas'uliyat haqidagi tushunchalar yetarli darajada shakllanmagani aniqlandi. Mazkur holatlar oliy ta'lim muassasalarida profilaktik va tarbiyaviy faoliyatni yanada takomillashtirish zaruratini ko'rsatdi. Tadqiqot doirasida talabalarda zararli odatlarga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, psixologik treninglar, davra suhbatlari, sport-sog'lomlashtirish mashg'ulotlari hamda interfaol pedagogik metodlar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy faoliyat amalga oshirildi. Jarayonda "sog'lom turmush madaniyati", "hayotiy qadriyatlar", "ma'naviy immunitet", "ijtimoiy mas'uliyat" kabi tushunchalarni talabalar ongiga singdirishga alohida e'tibor qaratildi.

Amaliy faoliyat natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagogik ta'sir vositalarining tizimli va uzviy qo'llanilishi talabalarning zararli odatlarga bo'lgan munosabatida sezilarli ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Xususan, talabalar orasida sog'lom turmush tarziga qiziqish ortgani, sport va ijodiy faoliyatga jalb etilish darajasi oshgani, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj shakllangani kuzatildi. Shuningdek, ularning ma'naviy-axloqiy qarashlari va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalari mustahkamlanganligi aniqlandi.

Zararli odatlarga qarshi kurashishda pedagogik muhitning tarbiyaviy imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, professor-o'qituvchilarning shaxsiy namunalari,

talabalar bilan individual ishlash, psixologik xizmat faoliyati va ota-onalar bilan hamkorlik mexanizmlarining samarali yo'lga qo'yilishi profilaktik faoliyatning natijadorligini oshiradi. Shu bilan birga, talabalarining bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni sport, madaniy-ma'rifiy va innovatsion loyihalarga jalb qilish zararli odatlarga moyillikning kamayishiga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot natijalari mavjud ilmiy qarashlar bilan qiyosiy tahlil qilinib, zararli odatlarga qarshi kurashishda profilaktik pedagogikaning ustuvor ahamiyatga egaligi tasdiqlandi. Chunki pedagogik profilaktika yoshlarning ma'naviy immunitetini kuchaytirish, sog'lom dunyoqarashini shakllantirish va salbiy ijtimoiy ta'sirlarga nisbatan barqaror pozitsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, tadqiqot davomida oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlarni takomillashtirishning quyidagi muhim yo'nalishlari aniqlandi: tarbiyaviy ishlarni innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, psixologik-pedagogik monitoring tizimini kuchaytirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi loyihalarni kengaytirish hamda talabalarni ijtimoiy-faol faoliyatga jalb etish. Mazkur omillar talabalarda zararli odatlarga qarshi barqaror hayotiy pozitsiyani shakllantirishda muhim pedagogik imkoniyat sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashish jarayoni oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ushbu jarayonni samarali tashkil etish yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ijtimoiy muhitda turli salbiy axborot oqimlari, virtual qaramlik, zararli odatlar va yot g'oyalarning yoshlar ongiga ta'siri kuchayib borayotganligi oliy ta'lim tizimida profilaktik va tarbiyaviy faoliyatni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot davomida oliy ta'lim muassasalarida yaratilgan sog'lom pedagogik muhit, ma'naviy-ma'rifiy faoliyatlar, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi hamda talabalar bilan individual ishlash mexanizmlari zararli odatlarga qarshi kurashishda samarali vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Ayniqsa, talabalarni sport, ijodiy va ijtimoiy faoliyatlarga jalb qilish, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish hamda sog'lom turmush tarzini targ'ib etuvchi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish profilaktik samaradorlikni oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, tadqiqot natijalari talabalarda zararli odatlarga nisbatan barqaror salbiy munosabatni shakllantirishda ma'naviy immunitet, ijtimoiy mas'uliyat va o'z-o'zini nazorat qilish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik omil ekanligini ko'rsatdi. Chunki yoshlarning ma'naviy qadriyatlarga sodiqligi, mustaqil fikrlashi va sog'lom dunyoqarashi salbiy ijtimoiy ta'sirlarga qarshi barqaror pozitsiyani shakllantirishga yordam beradi.

Tahlillar asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

- talabalarda zararli odatlarga qarshi kurashishda profilaktik pedagogika ustuvor ahamiyat kasb etadi;
- oliy ta'lim muassasasidagi sog'lom ma'naviy muhit va pedagogik hamkorlik talabalarni salbiy ta'sirlardan himoya qiluvchi muhim omildir;
- ma'naviy-ma'rifiy faoliyatlar, psixologik treninglar va interfaol metodlardan foydalanish talabalarining zararli odatlarga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi;
- talabalar bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ularni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish zararli odatlarga moyillikni kamaytiradi;
- pedagogik va psixologik monitoring tizimini takomillashtirish profilaktik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida mavjud pedagogik shart-sharoitlardan samarali foydalanish talabalarda zararli odatlarga qarshi mustahkam hayotiy pozitsiyani shakllantirish, ularning ma'naviy-axloqiy barkamolligini ta'minlash hamda sog'lom va ijtimoiy faol shaxs sifatida

kamol topishida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur yondashuv kelajakda raqobatbardosh, ma'naviy yetuk va sog'lom avlodni tarbiyalashning samarali pedagogik asoslaridan biri sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi “Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2016.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008.
7. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
8. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2006.
9. Musurmonova O. Pedagogik kompetentlik va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
10. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017.
11. Northouse P.G. Leadership: Theory and Practice. – California: Sage Publications, 2018.
12. WHO (World Health Organization). Adolescent Health Risk Behaviours Report. – Geneva, 2021.
13. Jessor R. Problem Behavior Theory and Adolescent Risk Behavior. – University of Colorado, 1998.
14. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
15. Maxwell J.C. Developing the Leader Within You. – Nashville: Thomas Nelson, 1993.